

היכל הוראה

דבר המשפט

בירורי הלכה בדיני חושן משפט וריבית | גליון ל"ד | אדר תשפ"ה לפ"ק

דבר המערכת

מתוך שכח והודאה לבואר ית"ש הננו נותנים לפניכם היום ברכה, מהני מילי מעלייתא דמתאמרא בבי מדרשא, כאשר עיניכם תחזינה מישרים, דבר דיבור על אופניו, לשמחת וחדות לב כל שוחרי תורה אשר בודאי יתענגו לאורו.

ובעמדינו עתה בפרוס ימי הפורים הבעל"ט, על כן מצאנו לנכון ליעד תוכן הגליון להלכות פורים [בעיקר הנוגע לדיני ממונות וריבית], וכמבואר בגמ' סנהדרין (קא). כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם שנאמר 'ודבר בעתו מה טוב, וכן בגמ' עירובין (נד). 'שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב אימתי שמחה לאיש בזמן שמענה בפיו, ופירשי'י שידוע לדרוש הלכות חג בחג'.

ואגב אורחין נציין מעניינא דיומא, דברי אלוקים חיים של סניגורין של ישראל הקדושת לוי: 'לכן יש להרבות בזה היום במתנות לאביונים בחדוה ובשמחה רבה, הגם שכל זמן ובכל ובכל יום יש להרבות בנתינת צדקה בשמחה רבה, היום ביום פורים יש לשמוח עד מאוד כשמקיימין מתנות לאביונים, כי כמו שנותן האיש הישראלי צדקה לעני ומתלבש את עצמו במדת החסד ומתחסד עם העני, כן גורם שהשם יתברך מתלבש את עצמו במדת החסד ומשפיע בחסדו לכל השרפים ולכל אופני הקדוש לכל העולמות ולכל הנשמות ולכל ההיכלות שפע רב וששון ושמחה לכל העולמות ולעולם התחתון כמו שאמרו חכמינו ז"ל כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים, וכמו שהישראל מנהיגין את עצמם בעולם הזה כן מעוררין המדות למעלה אם עושין חסד עם חבריהם ורחמנות עם חברים, ככה מעוררים חסדים ורחמים למעלה למעלה על כל העולמות, עכדבה"ק. ויה"ר שיתקיימו ברכות הקדושים במליא.

ונציין כי פשוט וברור כי הגם שפסקי וברורי הלכה יצאו מתחת ידי רבנים מובהקים יושבים על מדין, מ"מ כיון שבהלכה למעשה ובפרט בחושן משפט יכול כל פרט קטן לשנות את הדין, ע"כ בכל מקרה לגופו יש לעשות שאלת חכם.

ובשם רבני הכולל נברך את כל הקוראים החשובים, וכל אחינו בני ישראל, בשמחת פורים כדת וכדין, והרחמן הוא יעשה לנו ניסים כמו שעשה לאבותינו בימי מרדכי ואסתר, וישלח לנו משיחו מבשר צדק, ונגיל ונשיש בשמחת פורים לעולמים, וכמו שאמרו חז"ל (ילקוט'ש משלי רמז תתקמז) שכל המועדים עתידין ליבטל וימי הפורים אינן בטלים לעולם, אכ"ר.

חודש אדר תשפ"ה
המערכת

פסקי הלכה -מתנות לאביונים-

ע"י הה"ג ר' ברוך אברהם
עסטייבני שליט"א
ראה"כ ופרבני היכל הוראה
דבר המשפט

א. כשחשב ליתן האם חייב לקיים מחשבתו מדין צדקה. הנה ז"ל המ"ב בהל' פורים (סי' תרצד סק"ו): 'כתב ב"י בשם הג"א דמעונו שחשב בלבו לחלקם לעניים ביום פורים אינו רשאי לשנותו, והטעם דסבירא ליה דצדקה יש לו דין הקדש וחייב לקיים מחשבתו אף שלא הוציא בשפתיו'. ובשע"צ שם (אות ה) כתב: 'ב"י ועי' יו"ד סוף סימן רנ"ח ובח"מ סי' ר"ב ס"ח דהביא שם דעות בזה וסיים שם דיש להחמיר'.

ובספר 'צדקה ומשפט' כתב דרק חייב במחשבה שהחליט בדעתו ליתן סכום לצדקה, וע"ד שמבואר במג"א הל' תענית (סי' תקסב ס"ק יא) דהא דקי"ל דמחשבה הוא כאמירה הוא דוקא אם קיבל עליו ליתן, ולא בסתם מחשבה גרידא'. וכן מבואר בגליון מהרש"א (יו"ד סי' רנח) וציין לדברי המג"א.

והנה כתב הש"ך (חו"מ סי' פז ס"ק נא) דהאומר לתת לעני זה אין יכול לתת לעני אחר, ויל"ע האם נוהג דין זה גם במחשבה, שאם חשב ליתן לעני אחד אינו יכול ליתן לעני אחר, וב'דרך אמונה' כתב בשם החזו"א דבמחשבה שאני מאמירה ויכול ליתן לעני אחר. ומטו משמיה הגאב"ד בעל חשב האפוד זצ"ל שהורה כי הרואה באמצע התפלה וכדו' משולח וחשב ליתן לו צדקה, ואח"כ נעלם מנגד עיניו, אין זה נכלל בכלל חשב ליתן, כי רק משום שראה אותו רצה ליתן לו.

ויש לדון במי שהלך למסיבה של מצוה ולא קבל עליו איזה סכום ליתן לצדקה, וכדרך העולם שמחליטים איזה סכום ליתן רק בעת מסירת הנדבה, ורצה ליתן תרומתו בקרעדי"ט קאר"ט ורשם הסכום, אולם למעשה לא עבר התשלום ע"י הקארט"ל, ויש לדון אם נתחייב ליתן סכום זה מדין מחשבה, דהרי דיבור לא היה כאן, וגם אין כאן כתיבה שהרי לא התחייב עצמו מידי ורק כתב סכום שאינו לשון התחייבות, ורק יש לדון שיהא חייב ליתן סכום זה מדין מחשבה. ויש לומר דתלוי במחלוקת הפוסקים במי שחשב ליתן צדקה ע"י מעשה ולא עלתה בידו, האם הוא כמו מחשבה לצדקה

בירורי הלכה

(א) והביא שם (בצו"מ) עוד שיטות הפוסקים (פתי"ש יו"ד סי' רנח ס"ק טו) דס"ל דמחשבה הוא כמעשה דוקא אם הוציא בפיו שיתן צדקה ולא פירש כמה רוצה ליתן בזה מתחייב ע"י מחשבה, אבל אם לא הוציא כלום בפיו אינו חייב כלל ע"י מחשבה.

(ב) ובאר החזו"א משום דיש מחלוקת אם בצדקה אמירה כמסירה, ובמחשבה אף דנתפס ע"ז שם צדקה, מ"מ לא אמרינן בזה אמירה כמסירה שיזכה בו העני. וכן הביא בספר צדקה ומשפט בשם שו"ת בית יצחק (ח"ב סי' פב) שבמחשבה לא הוא דינו כמסירה לענין שיוכל לחזור תוך כדי דיבור.

המשך בעמוד ב'

לשאלות "בדיני ממונות והלכות רבית":

0333 613 6565

אפשר גם לשלוח שאלות באימיל:

dvarmishpot@gmail.com

שעות מענה בהיכל הוראה:

ימים א-ה:

משעה 1:00 עד שעה 5:00 אחה"צ

ערב שב"ק:

משעה 10:00 עד 12:00

0333 613 6565

בראשות הגאון האדיר רבי נפתלי נוסביס שליט"א
ובהכוונת הגר"ש סג"ל שליט"א

וחיוב, או כיון שחשב רק ליתן בדרך מעשה לא נחשב כמחשבה ואינו חיוב. אולם לכאורה כאן גרע טפי, כמבואר בברורי הלכה.

ב] במה שנהגו העולם לשלוח מנות לרבנים אין בזה חשב משום איסור שוחד, כמו שכתב בשו"ת דבר שמואל (סי' קצא) כיון שאין כוונתו כלל לשם שוחד, רק שכן המנהג לשלוח לכבוד הרב והדומ"ץ, וביאר שם דתלוי באומדנא אם שולח משום פורים וכפי המנהג ברוב מקומות ששולחים לבעלי תורה, ומכל מקום מי שיש לו דין תורה אצל הרב ומרבה לשלוח מנות יותר מהרגיל, או שבכל שנה אינו רגיל לשלוח כלל, פשוט שאסור לשלוח וכן אסור להרב לקבלו משום שוחד.

ובכסף הקדשים [להגה"ק מבוטשאטש] [ח"מ סי' ט ס"ב] כתב שהיה נוהג שלא לקבל משלוח מנות מי ומי השולחים וכמה כל אחד ואחד היה שלוח, רק זוגתו היתה מקבלת המשלוח מנות, ואיש אחד היה כותב לידע למי להשיב.

ג] הניח משלוח מנות בבית חבירו בלא ידיעתו וקנאו בקנין חצר, האם קיים מצות משלוח מנות. ולכאורה תלוי בשני הטעמים הנ"ל, דלפי הטעם שהוא להרבות ידידות וריעות, לא קיים המצוה כיון שאין חבירו יודע מזה, ואפי' רואה אחר פורים ששלח לו אינו מועיל דהוי כאילו קיבל המשלוח מנות רק אחר פורים, אבל להטעם שיספיק לו לצורך סעודת פורים י"ל דלא איכפת לן שאינו יודע, דהעיקר בעינין שיהא יכול ליהנות מזה בפורים, וגם בזה היה יכול ליהנות אילו היה נודע לו.

ובערך השלחן (סי' תרצה ס"ז) כתב, שאם המקבל אינו בביתו ולא יבא לביתו בעוד היום לא יצא ידי חובתו אפי' אם אשתו או בני ביתו קבלו בעדו, [והרבה פוסקים חולקים עליו וסוברים דגם ע"י אשתו וב"ב יוכל לקיים המצוה], שהרי כתיב 'משלוח מנות איש לרעהו ובענין שיבא ליד רעהו או שעכ"פ ידע מזה'. ולדבריו אינו תלוי בב' הטעמים, ולא קיים המצוה כלל.

ובשו"ת מהר"י אסאד (סי' רז) כתב דאם מזכה משלוח מנות לאחר אף שלא הגיעו לידו בפורים יצא ידי חובתו כיון דקנאו ע"י שליח. ומבואר

דהעיקר שיהא נקנה להמקבל ואין צריך שיבוא לידו, והוא לכאורה דלא כהנ"ל. אבל אפשר דאירי באופן שהמקבל יודע מזה והמזכה הוא שליחו של המקבל, א"כ יש עכ"פ הטעם של להרבות ריעות [וגם בערוך השלחן מבואר דאם ידע מזה מועיל].

ד] הניח משלוח מנות בביתו ד' וכתב שמו עליו, והודיע כי מי שרוצה יכול ליטלו לשם מצות משלוח מנות, [או ערך סעודה בביתו] או בביתו וכל אחד יכול לבוא ולאכול האם קיים מצות משלוח מנות, לכאורה נראה דתלוי בב' טעמים הנ"ל, דלא שייך בזה הטעם של להרבות ריעות כי רק במשלוח בפרטיות מרבה ריעות, משא"כ בזה שכל מי שרוצה יוכל ליטלו לא שייך בזה להרבות ריעות, [והיינו בין מצד המקבל שאינו מרגיש אהבה פרטית, וגם לגבי הנותן שאינו מראה בפרטיות לשום אדם אלא בכללות יש לו נדיב לב, ואין כאן ענין של להרבות ריעות], אולם לפי הטעם שיספיק לחבירו צרכי סעודת פורים, מקיים המצוה גם באופן זה. אולם לכאורה זה אינו, דצריך להיות 'משלוח מנות' - נתינה ליד חבירו, ולא מיבעיא לפי השיטות שמעכב שליחות ודאי שלא קיים המצוה, אלא אפי' להסוברים שא"צ שליחות, מ"מ צריך שיהא 'משלוח' מנות, שימסרו לחבירו באיזה אופן שהוא. וכן מבואר בדברי הב"י דס"ל שלא קיים המצוה במחלפי סעודות דליכא ביה 'משלוח', אלא בזה דעת הדרכי משה דהמזמין חבירו ג"כ מקרי 'משלוח' [ודעת הפר"ח דמזמין חבירו לא מקרי משלוח וצריך ממש משלוח]. ומבואר דודאי צריך 'משלוח' מנות, אלא שנחלקו האם מזמין חבירו לאכול אצלו מיקרי משלוח, אבל אם לא נתן לחבירו כלל ומניחו לכל דכפין לא חשיב משלוח מנות.

ה] היזק מחמת שמחת פורים פטור, כלשון הרמ"א (סי' תרצ"ה ס"ב) וז"ל דאם היזק אחד את חבירו מכח שמחת פורים פטור מלשלם, וכתב במשנ"ב (ס"ק יד): ודוקא שהיזק מכח שמחה אבל אם כיון להזיק חיוב. ועוד כתב (ס"ק יג) בשם הב"ח דיש חילוק בין היזק גדול לקטן, וכן דוקא בהיזק ממונו אבל אם היזק גופו חיוב, ואין מנהג לפטור בהיזק גדול. ויש שדייקו מלשון הרמ"א דדוקא אם היזק מתוך שמחת פורים

בירורי הלכה

ג) עי' בטורי אבן בחגיגה (דף י"ד ד"ה דילמא) שכתב לבאר דכל העושה נדר בדיבור ומאיזה טעם לא חל הנדר, לא מהני שיחול עכ"פ מכח מחשבה, דכיון שרצה שיחול המעשה לא חל מכח המחשבה, [והיינו דוקא באופן שהיה דעתו שהיה הנדר ע"י שמוציא בשפתיו, ובה לא חל ע"י מחשבה, אבל אם כבר גמר בלבו ליתן ע"י מחשבה, בזה לחוד הוי התחייבות ע"י נדר במחשבתו].

אמנם בש"ך (י"ד סי' רנח סק"ה) מבואר דחל הקדש במחשבה אפי' חשב להוציא בפיו, אא"כ גמר בלבו שלא יחול עד שיוציא בפיו, עיי"ש. ולפי"ז ה"ה בזה שלא היה כאן כלל קבלה ליתן, רק שרוצה ליתן עכשיו ואינו רוצה להתחייב, וכדרך הרבה אנשים שרוצים רק ליתן בשעת מעשה, אבל אינם רוצים להתחייב ליתן.

ונראה דיתכן דהכא אין כאן מחשבה ונדר ליתן לכו"ע, וכל הנידון של הטורי אבן והש"ך הוא באופן שרוצה להתחייב ובזה יש לדון האם ע"י זה שרוצה שיהא בדיבור נחשב כאילו לית כאן מחשבה ליתן, אבל אם מעולם לא רצה להתחייב ליתן אלא שרוצה בפועל ליתן, א"כ לית כאן מחשבה ולא נדר כלל, ודו"ק.

ונראה לומר בבאור מחלוקת הטורי אבן והש"ך, על פי המבואר במג"א שהובא לעיל דמחשבה היינו דוקא אם קבל עליו ליתן, ולא שחשב בלבו סתם, ולפי"ז מבואר דס"ל למג"א דאם היה כונתו להוציא בפיו ולא עלתה לו אינו מתחייב מטעם מחשבה, כי מחשבה היינו רק אם מקבל עליו במחשבה, אבל בזה שכלל לא היה קבלה רק מחשבה ליתן לא מתחייב, והש"ך חולק ע"ז וס"ל שאפי' מחשבה בלי קבלה ג"כ מתחייב. ולכא"ז זו כונת הגליון מהרש"א על הש"ך שצייין לדברי המג"א, דכונתו כי לפי המג"א ודאי אינו מתחייב בזה שאם לא הוציא בפיו מה שרצה לומר אינו מתחייב מדין מחשבה.

וגם בנידון דידן שרצה ליתן במאש"ן ע"י קארט"ל והחליט הסכום בשעת מעשה, דלפי המג"א ודאי אינו מחשבה דליכא כאן קבלה רק מחשבה, אולם לפי הש"ך דע"י מחשבה לחוד מתחייב יש לדון בזה וכמבואר לעיל ש"ל דכאן עדיף טפי שלא היה כאן כעין מחשבה נדר כמה יתן, אלא שעכשיו נותן המעות ולא הוי כאן כלל נדר, ודו"ק.

ד) **ובפשוטו מבואר מדברי מהר"י אסאד דאפי' אם לא יגיע ליד המקבל ביום הפורים ואפי' לא ידע מזה מהני,** וצ"ב דהרי אין בזה שום טעם משני הטעמים שנאמרו במצות משלוח מנות, דליכא לא משום להרבות ריעות, וכן לא משום מצות סעודה.

ונראה לבאר על פי מה שכתב הרמ"א דיוצא אפי' אין חבירו רוצה לקבל, וביאר החת"ס שבזה שמראה שרוצה לשלוח כבר קיים המצוה של להרבות ריעות מצד עצמו. וא"כ י"ל בדעת מהר"י אסאד שסובר דגם אם המשלח עושה מצד עצמו מעשה ופעולה של להרבות ריעות סגי וא"צ ידיעת המקבל כלל.

ובפוסקים מבואר דלפי טעם של להרבות ריעות לא קיים המצוה אם שלח קודם פורים ובא ליד המקבל ביום פורים, דאף שיש בזה משום להרבות ריעות מ"מ אין זה תלוי בהמקבל אלא תלוי בהמשלח, שצריך לעשות פעולה זו ביום הפורים. ולדבריו נמצא עוד שא"צ כלל שיבוא לידיעת חבירו כדי להרבות ריעות, אלא סגי במה שעושה פעולה מצדו להרבות ריעות וזה היה ביום הפורים, ומצד המקבל א"צ שיהא ביום הפורים.

וכל זה רק אם נאמר ככונת המנות הוי שמצות משלוח מנות הוא להרבות ריעות מצד המשלח, אבל אם נאמר דלהרבות ריעות הוא מצד המקבל, שמוסיף אהבה למשלח ע"י שמקבל המשלוח מנות או עכ"פ בזה שרואה שחבירו משלח לו אפי' אם אינו מקבלו, יהא הדין להיפוך, שאפי' שלח לפני פורים ובא ליד המקבל בפורים יצא המצוה, כיון דמצד המקבל יש להרבות ריעות ביום הפורים, ואם יזכה לחבירו משלוח מנות בפורים ואינו יודע מזה לא יצא ידי חובתו.

עוד יש לעיין בדברי מהר"י אסאד לפי המבואר לעיל שצריך שיהא דין של 'משלוח' מנות, וא"כ בזה שמזכה לחבירו לכאורה אין זה כלל צורה של 'משלוח' כיון שעשאו רק ע"י יזכיר, ואולי ס"ל שא"צ דין 'משלוח' דוקא, וצ"ע.

ה) וכן מבואר ג"כ ברמ"א בחו"מ (סי' שע"ח סעי' ט) 'בהיזק בשמחת חתן וכלה דרך שחוק ושמחה דהואיל ונהגו כן פטורין, וסיים הרמ"א שם דמ"מ אם נראה לבי"ד לעשות סייג וגדר הרשות בידם'. ובפמ"ג (או"ח שם) מבואר ב' טעמים למה פטורין, א' - דפורים מוחלין בני אדם ולפיכך דוקא שלא בכונה מוחלין. ב' - דשמחת פורים הוי כאנוס קצת, וזהו דוקא אם היזק מכח שמחת פורים, אבל אם כיוון להזיק לא שייך זה.

והג"א (חו"מ שם) מבאר הטעם דכיוון להזיק חייב דמדינא היה פטור גם ע"ז, אלא הוא למיגדר מילתא שיש צורך שעה בזה, כי כמה קלקולים יוצאים מזה וכמו שמבואר שם דאם נראה לבי"ד לעשות סייג וגדר הרשות בידם.

ורע"ק (חו"מ סי' רלה) הביא בשם יש"ש דשיכור שהזיק אפי' היה שיכור כלוט חיוב, וביאר דלא חשיב כאנוס גמור שלא ידע מהו עושה, דכיון שהביאו בעצמו ליד מצב כזה שיהא שיכור כלוט ועי"ז יזיק חפצים לא חשיב אנוס. ולפי"ז נראה שזהו אפשר כונת הפמ"ג בטעם שני דהוי כאנוס קצת, דהיינו שכיון שיש לו חיוב לשתות ואח"כ שהזיק

כגון באמצע רקידה [ולא שהזיק מתוך שכרות אלא מתוך שמחה, כעין המבואר בחו"מ לענין היזק שמחת חתן וכלה], אבל אם היזק מתוך שכרות חייב בתשלומין, כי לא היה לו להשתכר כל כך עד שלא ישלם בעצמו ויזיק, וכ"מ ביש"ש (ב"ק פ"ג ס' ג) וז"ל: ואפי' בפורים דמחויב להשתכר, מ"מ אין כונת רבותינו כדי שישתגע, רק כמו שכתב הרמב"ם צריך להשתכר להיות נרדם בשכרות, עיי"ש.

ובערון השלחן (סי' תרצה סעי' י) מבואר, דעכשיו ערבה כל שמחה ואין אנו נוהגים לשמוח כ"כ עד שיבא להיזק, ולכן עכשיו כשהיזק חייב לשלם. אבל שאר הפוסקים לא חילקו בזה, וצ"ע לדינא.

ו] לא יפרש ששולח משלוח מנות ע"מ שיחזיר לו, דבכה"ג לא יצאו שניהם מצות משלוח מנות, דהוי כהלוואה ואח"כ שמחזיר לו הוי כפרעון חוב, [כן משמע בט"ז (סי' תרצה סק"ה) לפי שיטת רש"י, אבל לדעת הר"ן וכ"פ המשנ"ב מבואר דגם בזה מיקרי משלוח מנות, אלא ד"ל דגם להר"ן היינו דוקא בהחליפו הסעודות בסתמא ולא היה בלשון תנאי, לכן הוי הוי דרך מתנה ויוצאין בזה, אבל אם מתחלה התנה בדרך תנאי י"ל דלכו"ע אינו יוצא].

ויש לדון אם יש בזה חשש של רבית, דהא הביא הט"ז ראייה לדבריו מהא דקי"ל שאסור לומר אכול עמי מה שהאכלתני דהוי רבית, משום דהוי אכילה שניתן בדרך חוב והוי כעין הלוואה, ואם מחזיר לו יותר יש בזה איסור רבית, וא"כ יש לדון דה"ה בזה יש ג"כ איסור רבית [ואפי' אינו מחזיר לו יותר אפשר דאסור כהלוואת סאה בסאה משום חשש שמא יתייקר]. אלא שאם מחזיר לו מיד לא שייך שיהא בו רבית דליכא כאן אגר נטר, וכן לא יזכיר במחזיר לו שהוא לפרעון חוב. אבל לא משמע מדברי הט"ז שיש בזה איסור רבית, דרק הביא לדוגמא דהוי הלוואה מהדין של אכול עמי. אבל שו"מ בספר חלק לשבעה מהגאון בעל השואל ומשיב, שנקט בכונת הט"ז דמחלפי סעודות אם הוי הלוואה אסור ג"כ משום רבית וצ"ע. וראה עוד בבירורי הלכה².

ז] במצות משלוח מנות יש להיזהר באיסור רבית, לשלוח מנות למלוה, אם הוא לפני פרעון החוב אסור כמבואר בשו"ע יו"ד (ס' קס) שאסור ליתן מתנה אם לא היה רגיל ליתן מקודם, ויש לדון כיון שעכשיו מכירו והיה נותן גם בלא הלוואה האם מותר בכה"ג. ולפי דברינו הנ"ל אסור, ואפי'

דעכשיו ע"י הלוואה מכירו יותר מלפני כן, שכיון שעיקר סיבת המתנה הוא מפני הלוואה, ולא מועיל שיש בזה מצוה, כמבואר לענין צדקה בשו"ע הרב (ריש הל' רבית) שאסור. (ולכאורה תלמודי חכמים דמבואר בסי' ק"ס סעיף י"ז דמותיים הלוות זה לזה שלוח דבר מועט ודבר מאכל, דודאי נותנים למתנה י"ל דנכלל בזה ג"כ משלוח מנות)

[ויל"ע האם יש היתר דבזה שיועד הדמלוה ג"כ יחזיר לו משלוח מנות כדרך העולם האם זה מגרע האיסור של רבית, וראה בב"ח ריש סי' ק"ס דאם משיב לו שג"כ יחזיק לו טובה אי"ב איסור, דלפעמים עושה לווה למלוה ופעמים מלוה ללוה, וראה בשו"ע הרב דהביא זה להלכה לענין טובת הגאה וגמ"ח, ודברים שאין בהם חסרון כיס ללוה. אולם לפני כן הביא זה ג"כ לענין צדקה לווה להמלוה עני, ויל"ע אם משלוח מנות בכלל זה ולכאורה ג"כ יהיה חילוק בין עיקר המצוה של משלוח מנות שקיים בהם למשלוח מנות שכבר קיים בהם, וצ"ע. (ושם איירי בזה שעושה לפעמים עושה לווה למלוה ופעמים מלוה ללוה, ולא נחשב עושה בשביל אגר נטר, אבל בניד"ד דעושה כן רק אחר שנותן לו מחזיר לו יל"ע האם זה בכלל ההיתר, אולם ראה עוד בבר"י עיקרי דינים פ"י ק"י"ח דמשמע קצת דאם הוא בבת אחת קיל יותר. אולם כ"ז יש לשדות בו נרגא לפי מה דמבואר בב"י בסי' ק"ס ס"א דאסור אפי' שמחזירו, והביא ראייה מלשון אסור 'להקדים' לו שלום. ועיי"ש בב"ח דמבאר דברי האגודה דבזה דמשיב לו ששייב גמולו מועיל אולם הוסיף דגם זה רק משום שפעמים הלוה מחזיק טובה למלוה ופעמים מלוה ללוה כמבואר ברמ"א סוף סי' ק"ס, (הגם דאיירי שם רק באמירה משמע שאין לחלק) ובפרט בניד"ד במשלוח מנות סדר העולם הוא שהנותן הראשון הוא העיקר, וצ"ע. וראה עוד מה שכתב בשו"ת שבת הלי' (ח"ט סי' קע) תשובה להרה"ח ר' חיים משה פעלדמאן ז"ל בנידון זה.]

ואחר פרעון החוב יש לדון האם מותר לשלוח משלוח מנות כשאינו מפרש שנותן לו בעבור הלוואה, דבזה י"ל שנעשה קירוב לבבות ביניהם ולכן שולח לו, ובפרט במשלוח מנות שאין הדרך לשלם ע"י משלוח מנות ואינו אלא דרך להביע הכרת הטוב ולשלוח לידידים והוי דרך מתנה, ולפי המחנ"א (רבית סימן י') מותר בזה, אבל מדברי הגהות אשר"י מבואר שרבית מאוחרת אסור אם שולח למען שעשה עמו חסד שהלווה, [וכבר נתבאר בטו"ט בגליון דבר המשפט חודש אב תש"פ כ"ללא דרביא], ובכל אופן יש לשאול שאלת חכם.

בירורי הלכה

הוי מתוך אונס פטור.

ולפי' אפשר דלאו דוקא אם היזק מתוך רקידה וכדו', אלא אפי' היזק מתוך שיכרות פטור. אבל ביש"ש מבואר בהדיא דהיזק מתוך שכרות חייב, דאפי' בפורים אינו מחויב להשתכר כ"כ שישתגע. [אולם אפשר שתלוי בדעת הפוסקים בשיעור חיוב שכרות, או י"ל אפי' לדעת הסוברים שיש חיוב לשתות קצת, מ"מ מה ששותה אח"כ יותר הוי רשות].

ו) ועיי"ש בב"י שהביא דברי התה"ד דבימי פורים כל מאכל שלוקחים הבחורים אין בהם משום גניבה ולא משום גזילה ואין להזמינו לבי"ד, ומבאר הב"י ונ"ל דהיינו לדידהו שהיו נוהגים הבחורים כן, אבל אנו שלא נהגו כן אין חילוק בין פורים לשאר ימות השנה לענין זה. ומבואר ג"כ דתלוי במנהג.

ז) הנה מקור דברי הט"ז הוא מהא דכתב הרמ"א (או"ח סי' ק"ע) דאסור לומר אכול עמי מה שהאכלתני דהוי כפרעון חוב ונראה כאילו הלוה לו ויש לחוש שיאכילהו יותר ואית ביה משום רבית, אבל מותר לומר לומר לו בא ואכול עמי ואאכול עמך בפעם אחרת, ומותר לאכול עמו אח"כ אפי' בסעודה יותר גדולה. הרי מבואר שעיקר הקפידא הוא דבשעה אכילה השניה לא יזכיר לשון פרעון דאז הוי כרבית. [ובט"ז שם נתקשה למה מותר אם אומר באכילה ראשונה בא אכול עמי ואאכול עמך, ובפמ"ג שם מבאר דהחילוק הוא דבזה אין כונתו לפרעון אלא הוא דרך האיקר לפייסו שלא יסרב בו ואינו כפרעון].

ובמשנ"ב (שם סק"ב) הביא דברי הדרכי משה שביאר ההיתר שלא אמר לו בדרך חוב רק אומר לו דרך המוסר שלא יסרב נגד דבריו ויאכל עמו ולא יקשה בעיניו לאכול עמו בחנם. הרי דאם אמר מתחילה בדרך חוב ובתנאי, בזה גרע ויש בזה ג"כ איסור אפי' לא החזיר לו יותר, משום איסור הלוואת סאה בסאה כמו שהקשה הט"ז שם, ומהאי טעמא חולק הט"ז על הרמ"א שם ואוסר אפי' אכול עמי ואאכול עמך.

אולם בנידון דידן הוא חידוש גדול לומר דמשלוח מנות נהפך להלוואה ופרעון, דבשלמא באכילה שייך דהוי כדרך חוב, אבל כאן הא תחילת נתינתו הוא לשם מצוה, ואפי' רוצה שיחזיר לו ג"כ הוא לקיים המצוה, אולם יש לדחות דעכ"פ גם שם אינו הלוואה גמורה אבל דומה להלוואה דלא קיים המצוה, ועוד ד"ל דמיחזי כרבית, וצ"ע.

ויש ראייה לדברי הט"ז מסוגיא של שושבינן באבה"ע סי' ס', שמבואר כי יש דברים שהמקבל מתחייב להחזיר מתנה לנותן, ואפי' דמעיקרא הוא מתנה, הרי ראינו שאפי' במתנה שייך 'שם הלוואה', [וכן מבואר בפת"ש סי' ק"ס ס"ד בשם תשובה מאהבה שיש איסור ליתן מתנה ע"מ שחבירו יחזיר לו מתנה עיי"ש].

ח) **יש לבאר בס"ד ענין זה בקצרה, הנה קי"ל דאסור לומר אכול עמי מה שהאכלתני אפי' מתנה גמורה משום דמחזי כרבית,** ולכא"ל קשה מדין של שושבינן דאפי' שלכמה ענינים הרי הוא כמלוה כמבואר בב"ב (קמה): ואפי"ה אמרינן בזה מסברא שחייב להחזיר לו, ומבואר שם שאפי' מחזיר לו יותר אין בו משום רבית. והרשב"ם מפרש הטעם לפי שאינו מקפיד שיחזיר לו יותר, ויכול ליתן לו אפי' פחות, ורק משום ריעות מחזיר לו טפי. ובשיטמ"ק שם הביא בשם הראב"ד דהטעם שאין בו משום רבית, משום דהוא לכבוד עצמו ולא משום הלוואה. ויל"ע אם יש בו איסור לפרש כשמחזיר בלשון פרעון, וכמו שמבואר בד"ן אכול מה שהאכלתני שאסור לפרש בלשון פרעון, וזה שאין בו משום היינו דוקא בסתמא.

ולענין משלוח מנות מסתבר שדינו כמו שושבינן שאין בו משום רבית, שנותן רק בשביל ריעות ולא משום פרעון הלוואה, [ואפי' שאפשר שיש כאן הלוואה אבל לענין רבית מותר כנ"ל], וכן שייך ג"כ סברת הראב"ד שעושה בשביל עצמו בשביל השם וכדו'. אבל לפי השואל ומשיב הובא בפסקי הלכה, מבואר דסבר דמשלוח מנות יש בו משום רבית לפי הט"ז, ולפי' צריכים לחלק בין משלוח מנות לשושבינן.

ואגב גררא יש לציין לשיטת השואל ומשיב בספרו חלק לשבעה, שכתב חידוש גדול שהאיסור של אכול עמי הוא רק אם ראינו שמקפיד שיחזיר לו ממש מה שאכל, ולכן אסור לומר בא ואכול מה שהאכלתני, שנראה דאינו רוצה ליתן רק כפי מה שהאכיל אותו, וא"כ אם הוא יותר על כרחך זה רבית, אבל אם מחלפין סעודות בהדי הדדי בסתם לא מקרי רבית דלא קפדי בזה, ולפי דבריו פשוט דמשלוח מנות לא הוי רבית בכל אופן כיון דלא קפדי שיחזיר יותר, ואפשר אפי' מזכיר בלשון פרעון מותר, וצ"ע.

ט) וכן מבואר בביאור הגר"א יו"ד סי' קס"א דמש"ה נקרא רבית מאוחרת ד'ורון דאפי' מתנה אסור, הרי שאפי' במתנה אסור.

על הפרק

ומזה שנספקנו בענין משלוח מנות ליתן למלוה אנו מביאים מאמר בענין לשלוח מתנה לנשואין (ויש לחלק משלוח מנות למתנות לנשואין)

וכ"ש בעת הפרעון אסור לו לתת מתנה למלוה בכל צורה שהיא ואפ"ל נותנו למטרה אחרת. (וראה בעיקרי דינים ברית יהודה פ"ד הערה י"ב שמסתפק לומר שאפילו בעת ההלוואה אם באמת נותנו למטרה אחרת שמותר, כגון מתנה לנשואין, בר מצוה וכדומה, אולם בברית יהודה מתיר באופן זה רק אם יש אומדנא שהיה נותנו בלא הכי.)

אלא שיש לדון בריבית מאוחרת, היינו ריבית שהלווה נותן למלווה לאחר פרעון ההלוואה, שהוא ריבית דרבנן. חכמינו אסרו כל תוספת כסף או שווה כסף שנותן הלווה למלווה מחמת ההלוואה, אפילו אם הוא נותן לו לאחר פרעון ההלוואה, כיון שהיא באה מחמת ההלוואה.

ובריבית מאוחרת, סובר הרא"ש שלא אסרו חכמים אלא באופן שהלווה מפרש שכונתו במתנה זו בשביל ההלוואה, אבל בסתם, שאינו מפרש, אפילו אם היתה כוונת הלווה בשביל ההלוואה, כיון שנותן לו לאחר שכבר פרע את ההלוואה, אין בזה משום ריבית. והרמב"ם אסר אפילו בסתם, שאינו מפרש שכונתו במתנה זו בשביל ההלוואה, שאסורה בריבית מאוחרת.

ולכן לענין לתת מתנה באופן כנ"ל שנותנו לשמחה ולא לשם הלוואה בריבית מאוחרת מסתבר להתיר, כיון שברמ"א (קס סעיף י) מבואר שלא אסרו רבית מאוחרת רק במפרש אבל בסתם לא אסרו, והש"ך מסיק דבזה פסקינן שהכל לפי הענין, וכאן הוי כמפרש להיפר, שנותן בעבור השמחה ולא בשביל ההלוואה. ואין לאסור בגלל שהידידות באה בגלל ההלוואה, כי לא מצינו איסור ידידות בריבית. וצ"ע. [וכעין סברא זו מבואר בשו"ת חשב האפוד באחד שרוצה לתת למלוה את דמי הריבית במסווה של מתנת נישואין, ולא רצה להתיר מטעם זה לחוד. אולם שם גרע טפי שנותן ממש סכום מעות של הריבית רק שנותנו בהסווה של מתנת נישואין, משא"כ בנידון דידן נותן באמת מתנה לשם שמחה ולכן יש להתיר.]

האם נתינת מתנה אסורה משום ריבית?

רבים שואלים, האם מותר ללווה לתת מתנה למלוה, כמו מתנת חתונה, מתנת בר מצוה וכדומה? וכן האם מותר לשלוח לו משלוח מנות, האם יש בזה משום ריבית?

קודם יש לבאר שיש איסור רבית אפילו אם נותנו לו בתורת מתנה ולא בתורת רבית, וכמבואר בשולחן ערוך (קס סעיף ה), וכן מבואר בהמשך (סעיף יז) שדווקא תלמידי חכמים מותר להם להלוות זה את זה דברים של מאכל, שהדבר ידוע שלא נתן לו אלא מתנה, אבל בשאר בני אדם אינו מועיל היתר זה. והסיבה מבואר בש"ך כי אגן שהדי שנותן לו המתנה בשביל ההלוואה.

ולכן, אם הלווה עדיין לא החזיר את כל החוב למלווה, המתנה הוא חלק מהפירעון והרי זה ריבית, והואיל והלווה החזיר למלווה יותר ממה שהלווה לו, ולא יעזור מה שאומר שהוא משום מתנה. ויש להביא ראיה מזה שמבואר בשו"ע הרב שאסור ללווה ליתן צדקה למלווה העני, הרי שאסור ללווה לתת צדקה למלווה אפילו שאינו נותן עבור ההלוואה אלא שנותן עבור צדקה, ואפ"ה אסור משום ריבית. למרות שזה נחשב כמתנה ידידות ואינו משום פירעון החוב, הוא נכלל באיסור ריבית. [וע"כ פסקו האחרונים (משנת רבית ועוד) שאסור ללווה לשלוח בפורים משלוח מנות להמלוה], ואפילו בסתמא אסור משום דמחזי כריבית.

ויש לציין דבשעת הפרעון חמיר טפי, ועל כן פסק השו"ע הרב שאפ"ל רגיל ואפ"ל אינו מתכוין, שיש מקרים שמותר בריבית, כאן אסור.

לכן, מסתבר שכאשר הלווה עדיין לא החזיר את כל ההלוואה,

בירורי הלכה

(א) ואידי דאירינן בזה יש לבאר בס"ד המח' הרא"ש והרמב"ם לענין האם רבית מאוחרת ומוקדמת אסרו רק במפרש או אפ"ל סתמא. ויש לפרש על פי דברי הבי"י (קס ד"ה ובסמ"ג) שנסתפק למד"א שריבית מאוחרת אסורה בסתם, אם מפרש שנותנו בעבור ההלוואה האם נקרא ריבית קצוצה או אבק ריבית. ומשמע שיש כאן מחלוקת יסודי באיסור ריבית, שלפי הרא"ש המתיר בריבית מאוחרת ומוקדמת, ריבית הוי רק כאשר הוא חלק מהתשלומין, וא"כ זה שייך רק בעודו חייב לו, ולפ"ז כדי שיקרא ריבית קצוצה צריך להיות פסיקה בעת הלוואה שהלווה לו ע"מ כן, ואבק רבית הוא כל זמן שמוסיף 'פרעון' בעת שעדיין הוא חייב לו, ואחר הפרעון או לפני הלוואה לא שייך בזה 'תשלומין' על החוב, ואינו אלא מתנה עבור ההלוואה [ראה גר"א ריש ס' קס"א] שהוא גזרה דרבנן שחידשו חז"ל. אבל הרמב"ם סובר דריבית לא צריכה להיות פירעון על החוב, אלא כל מתנה עבור הלוואה ג"כ נכלל באיסור רבית, ולכן גם ריבית מאוחרת וריבית מוקדמת נקראים אבק ריבית. ולפ"ז מובן ספיקו של הבי"י לפי המד"א שריבית מאוחרת ומוקדמת אסורה, שמי שאוסר ריבית מאוחרת ומוקדמת בסתם סובר שהריבית אינה צריכה להיות חלק מהפירעון, ואם כן יש להסתפק במפרש האם אסור משום ריבית קצוצה.

• פרנס הגליון •

ידידינו עושה מעש להרים קרן התורה בעירנו ובפרט לכוללנו ורודף צדקה וחסד
הרה"ח ר' יעקב מאיר דרייפוס שליט"א
לע"ב אביו הרה"ח ר' מיכאל ברה"ד ירמיהו ז"ל
נלב"ע כ"ב אדר תשפ"א ת.נ.צ.ב.ה

• פרנס השבוע •

ידידינו הרבני הנגיד
ר' שמחה גרין שליט"א
זכות החזקת התורה יגן עליו בכל מילי דמיטב
בבני חיי ומזוני ריח ולהמשך במעשיו חסדים

• פרנס החודש •

ידידינו המוסר נפשו למען חבורת אברכים לפנה"צ
הגה"צ הרב נפתלי בראנסדארפער שליט"א
רב ביהמ"ד קנה בושם
זכות החזקת התורה יגן עליו בכל מילי דמיטב
ולהמשך בהנהגת ביהמ"ד ברוב עוז